

KÖZLEMÉNYEK

Műfaji-formai kezdemények a pálos írásbeliségben. A pálos rend kialakulásának évszázadában a pécsi, a veszprémi és az egri egyházmegye remetái keresték közös életük szabályozásának a lehetőségét. A keresés egyik mozzanataként a 13. század végén András egri püspöktől kaptak szabályokat. Kevéssel utóbb Gentilis bíboros, pápai követ engedélyezte számukra az augustinusi regula követését (vö. KRISTÓ szerk. 1994: 524). A továbbiakban ez a regula szabott irányt a rendtagok életének, tevékenységének.

A szellemi művelődés szolgálatában elért eredményeiket érzékelteti írásbeliségük néhány irodalmi és irodalomtudományi mozzanata, különös tekintettel azokra, amelyek – kialakult vagy kialakulóban levő hagyományok sorába illeszkedve – műfaji-formai vonatkozásban maguk is hagyományteremtő szerepet vállaltak.

Mielőtt azonban a jelzett mozzanatokra rátérnék, engedtessek meg, hogy egy másik szerzetesrend méltán híressé vált képviselőjének, a Karthauzi Névtelennek a kódexéből idézzek egy viszonylag hosszabb részletet:

(...) Vala Diósgyőrben egy magabíró porkoláb, kinek Imre vala neve, vámosi vajda fia. Mikoron ugyanottan való kalastrombéli öseket nagy erősen háborgatná, szolgáljakat levervén és ennen magokat fenyegetvén, barmok fiait is levágatván, látván az szegén konvent, hogy soha meg nem szénnék róla, esdének az Úristenhez és szent ösējökhöz könyörögvén, hogy segítenék meg őket. Íme, nem feledtetének el az ő könyörgésekben. Dicsőséges Szent Pál ösenk neki jelenék, az kegyetlenek, ágyában fekvén, nagy szép vén ember képében, fejér palástjában, és egy mankót tartván ő kezében, úgy mint szomorú színrel tekintvén öreája, és monda: „Alussz-é, te kegyetlen? Ó, te gonosz napja fogyott, mire gyötröd, kínozod az én fiaimat? Higgyed, hogy bosszúállatlan el nem múlatod, de ezennel ennen kezemmel eleget vészök, és végnapodon örökké el kell vesznöd.” Azt megmondván, annyéra kasztigálá őtet, míg nem megemészté, amit ett vala, és elenyészék előle. Az nyavalyás ember kedég felszököllék ágyából, és nagy üvöltést, kiáltást kezdte tenni úgy, hogy az egész udvar mind feltámadá. És nagy csodálattal megbeszélé önekik, mint járt volna, és megmutogatván önekik mind hátát, vállait, miképpen felszakadoztak vóna az vereségben (...) Annak utána nem sok idő elmúlván, az hadba vesze, kinek még az testét sem tudhaták, hova lett vóna el (MADAS-KLANICZAY 2001: 366).

A pálosok ismertségét, idézettségét tanúsító példázat a magabíró (azaz öntelt) diósgyőri porkoláb kasztigálásáról (azaz megveretéséről) és kárhozatra meneteléről nemcsak az elégtételszerzés egyfajta vágyképét festi, hanem a rend történelmileg igazolható megbecsülésére is utal. Ez az anyagiakban is kifejezésre jutó megbecsülés tette lehetővé a rend legtehetségesebb tagjai számára a latin és magyar nyelvű írásbeliség értéksiholó művelését.

A magyarországi latin és magyar nyelvű irodalom, valamint a magyarországi irodalomtudomány történetében egyként számottevő és nem egy vonatkozásban úttörő szerepet játszik Gyöngyösi Ger-

gely néhai pálos rendfőnök és *Vitae fratrum heremitarum ordinis fratrum Sancti Pauli primi heremitaie* című befejezetlen rendtörténeti munkája a 16. század első évtizedeiből, amelynek anyaggyűjtését más rendtársak kezdték meg, s amelynek folytatására Gyöngyösi halála után megint csak más rendtársak vállalkoztak.

A rendtörténet másoktól származó folytatásából tudjuk, hogy Gyöngyösi Gergely, akit 1520-ban választottak generális előljárónak, a tudományok baccalaureusa volt. Erre a közlésre alapozva véli a kutatás azonosíthatónak Gyöngyösit azzal a Gregorius Benedicti de Gniges-szel, akit 1493-ban írtak be a krakkói egyetem anyakönyvébe (vö. TARNAI 1984: 198).

A *Vitae fratrum...* Gyöngyösitől származó része fejezetekre tagolható egységes műnek, egyidejűleg azonban többé-kevésbé egységes keretbe foglalt írások sorozatának is tekinthető. Irodalmi igényessége és irodalomtudományi vonatkozásai folytán külön említést érdemel eme írások közül a *Vitae fratrum...* előszava, Bátori László pálos írástudó és Szombathelyi Tamás generális előljáró portréja – vagyis az a két részlet, amely személyhez forduló fogalmazásából következően valószínűleg „más összefüggésből került át a rendtörténetbe” (TARNAI 1984: 202) –, valamint a Csanádi Adalbertől rajzolt portré keretében a jeles pálos költő irodalomelméleti vonatkozású levele és két himnusza. A Bátori- és a Csanádi-portré irodalomtörténeti utalásai további művek említését, adott esetben azok azonosítását is lehetővé teszik.

A Gyöngyösi-féle rendtörténet irodalomtörténeti adatainak egyik csoportja Bátori Lászlót állítja elének, akiről az adatközlő tudatja, hogy a 15. század derekán „az egész Bibliát és sok szentnek az életét megírta magyarul” (Árva Vince fordítása; GYÖNGYÖSI 1983: 139). Ezt a közlést egészíti ki, árnyalja, netalán pontosítja a rendtörténet egy régi másolatára hivatkozó, 18. századi feljegyzés Bátori Lászlónak a Biblia szövegéhez írott magyar nyelvű magyarázatairól. Tény, hogy Bátorinak a magyar nyelvű írásbeliség és általában a magyar nyelvű kultúra céljait szolgáló művei nem maradtak az utókorra. Magyar nyelvű Biblia-magyarázatából ránk maradt mégis – sajátos módon latin fordításban – az említett feljegyzést hitelesítő néhány mondat, éppen a *Vitae fratrum...* lapjain (vö. NEMESKÜRTY szerk. 1990: 62). Ezeket a mondatokat tehát kétszeres fordításban, azaz magyarra „visszafordítva” idézhetem:

Kedveseim, készítsétek föl szíveteket a küzdelemre, és mindenben jövevénynek tekintsetek magatokat a földön. Nézzétek csak az idő változékonyságát és a világ bizonytalanságát. Mert aki elad, olyan, mint aki menekül, és aki vesz, mintha attól félne, hogy tönkremegy. Aki kereskedik, mintha nem nyerne, aki épít, mintha nem szándékozna benne lakni, aki vet, mintha nem aratna, és így aki szőlőt metsz, mintha nem akarna szüretelni, akik házasodnak, mintha fiakat nem akarnának, és akik nem házasodnak, mintha özvegyek volnának (Árva Vince fordítása; GYÖNGYÖSI 1983: 138).

A fenti ihletett sorok változó idők elbizonytalanító körülményei között vélhetően bármikor tükröt tartanak, tarthatnak bárki eszmélnedni, eligazodni kívánó elé.

A rendtörténet irodalomtörténeti adatainak másik csoportját a kis termetű Csanádi Adalbert testvéréről szóló fejezet tartalmazza. Ebből megtudjuk, hogy Csanádi Adalbert „igen ékesszóló előadó és prédikátor volt”, aki „Remete Szent Pál dicséretéről több beszédet gyűjtött össze”, s aki Remete Szent Pál életét „heroikus mértékben”, azaz hexameterekben is megírta. Gyöngyösi jellemzése szerint: „Ő volt (...) az akkor élt szónokok között a műveltebb, ékebben beszélő és a kiválóbb” (Árva Vince fordítása; GYÖNGYÖSI 1983: 203; 215).

A fejezet betétjeként Csanádi Adalbertnek János generális előljáró-helyetteshez intézett levele, a levél függelékeként pedig – amint már jeleztem – két latin nyelvű himnusza olvasható. A levél tudatja, hogy Csanádi a két himnuszt 1513-ban fogalmazta, s a levél mellékleteként történő elküldés céljából szövegüket 1515-ben csiszolta. Ugyancsak a levélből tudjuk meg, hogy Csanádi népnyelven, azaz magyarul megírta Krisztus szenvedéstörténetét is, mégpedig „a szillabusoknak azon száma

szerint" (Árva Vince fordítása; GYÖNGYÖSI 1983: 207), amely a „Philomena” címen említett ének jellemzője. Csanádi magyar nyelvű költeménye nem maradt ránk. Gyöngyösi egyébként „heroikus mértékben” írt, latin nyelvű alkotásáról is úgy tudta, hogy azt, a személyét és munkásságát ért támadások miatt, a pálos költő elkeseredésében a tűzre vetette. A mű megsemmisülését illetően a rendtörténeti fejezet szerzője, szerencsére, tévedett. Tudjuk ugyanis, hogy Csanádinak Remete Szent Pál átvitelének ünnepére hexameterekben és egy másik klasszikus versformában írott zsolozsmáját a pálos breviáriumok megőrizték.

A rendtörténetbe mint egésze illeszkedő, önállóan is számba vehető írások közül Gyöngyösi Gergely előszavát nem hagyhatom említés nélkül.

Az előszó indítása korai magyarországi oklevelek arengájához kapcsolódik. Első, eredetiben fennmaradt, hiteles oklevelünköből, az 1055. évi „Tihanyi alapítólevél”-ből idézek:

Minthogy némely halandók (...) könnyelműen a feledésnek adták át, amit láttak és hallottak, ezért a tudósok, bölcselők s atyáink (...) rájöttek, hogy amit az emberi nem fia helyesen elhatároztak, azt a mindig szorgalmas írnokok keze által betűk emlékezetére bízzák (...) (Holub József és Érszegi Géza fordítása; GYÖRFFY szerk. 1997: 106).

Idézhetem, természetesen, III. Béla 1181. évi ismert oklevelének a fentiekkel egybecsengő szavait is:

Minthogy az emberi természet gyarlósága következtében (...) az elmúlt dolgok emlékezetének helyére könnyen belopakodik a feledés, illő írásba foglalva megerősíteni azt, amiben a szerződő felek egymás közt megállapodtak (...) (Kumorovitz L. Bernát fordítása; GYÖRFFY szerk. 1997: 140).

A rendtörténetet bevezető sorok, azonos formula változataként, mindkét előbbi idézettel összefüggésbe hozhatók:

Minthogy az idő múlandósága nem engedi meg, hogy emlékeink kincsesládáit sokáig megőrizzük, mert mindnyájunkat elragad a halál, ezért régi szokás az eseményeket az írás tartósságára bízni, nehogy az elmúlt idők történetét nem ismerő kor bizonytalanul tévelyegjen (Árva Vince fordítása; GYÖNGYÖSI 1983: 29).

A hagyományokra visszautaló mozzanatai mellett a Gyöngyösi-féle előszó több eleme is új hagyományok megteremtésének/meggyökereztetésének az irányába hat. Ilyen például a rendtörténet forráskutatói megalapozásában, valamint a mű szerzőségének vállalásában megnyilatkozó öntudat.

A szerzői öntudat kifejezésénél is figyelemre méltóbb azonban az előszónak az a részlete, amelyben Gyöngyösi Gergely az írásművekkel kapcsolatos elvárásait fogalmazza meg:

(...) Midőn a testvérek, de főleg a rendfőnökök életét írtam, némely felmerülő problémával késő éjszakába nyúlva lámpa fényénél foglalkoztam, hogy olvasóimat ne csak az elbeszélések változatosságával gyönyörködtessem, és Teremtőjüket szentjeiben csodáltassam, hanem ragyogó és dicső példájukkal az erények csúcsaira fölvezessem, és a tökéletesség állapotára ösztönözzem (Árva Vince fordítása; GYÖNGYÖSI 1983: 29).

Mindenképpen sokatmondó az a tény, hogy Gyöngyösi a művel kapcsolatos elvárások között kitüntetett helyen említi a gyönyörködtetést, s ennek megvalósításában a változatosságnak tulajdonít kiemelkedő szerepet. A változatosság pedig, művének tanúsága szerint, egyként lehet műfaji és formai, akár versformai is.

Az elméleti vonatkozású előszóval társítható Csanádi Adalbertnek a róla szóló fejezetbe iktatott levele is, amelyben – mint fentebb olvashattuk – a szerző a maga korában egyedülálló tudatossággal utal népnyelven írott passiójának versmértékére.

A levél után beiktatott két himnusz nemzetközi hagyományok folytatójaként vállalt kezdeményező szerepet a rímes versformák magyarországi meggyökereztetésében.

Aquinói Szent Tamás „Pange, lingua, gloriosi...” kezdetű ismert himnuszához kapcsolódik, annak kezdő szavait is megismétli Csanádinak a Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepére készült éneke:

Pange, lingua, virginalis / uteri praeconium, / quem ingressus Rex caelorum / formam
sumpsit hominum, / et peperit sine viro / Virgo Mater filium.
(MADAS szerk. 1992: 270)

Zengjed, nyelv, a szüzi méhnek / angyali dicséretét, / melybe szállva ég Királya / formát öltött, emberét, / és megszülte férfi nélkül / Szűzanyánk a gyermekét.
(Csonka Ferenc fordítása; GYÖNGYÖSI 1983: 207)

Azonos formában készült Csanádinak az angyalokról szóló himnusza is:

In superna regione / caelorum militia / gaudet Dei visione, / et firma in gratia / laudat
Deum, et aeterna / perfruitur gloria.
(MADAS szerk. 1992: 271)

A mennyeknek országában / égieknek serege / örvend Isten látásának, / s kegyelmének részese, / s tart örökké dicsőségük: / az Isten dicsérete.
(Csonka Ferenc fordítása; GYÖNGYÖSI 1983: 209)

A Gyöngyösitől elveszettnek hitt latin nyelvű verses szolozsma a valóban elveszett magyar nyelvű verses szenvedéstörténettel együtt egy sajátos, két nyelven szóló költői életmű körvonalait sejteti.

Mint fentebb jeleztem, a szolozsma részint hexameterekben, részint pedig egy klasszikus stófaformában, nevezetesen szapphói stófákban készült.

Hexameterekben szólalnak meg az antifónák, responzóriumok, verzusok, például az első vesperás antifónája:

Inclite confessor Christi, sanctissime Paule, / quo duce perfectis patuere silentia ruris, /
fac, pateant humili caelestia limina plebi, / quae tibi condignos depromit laudis honores.
(MADAS szerk. 1992: 292)

Ó, te dicsőséges hitvalló, Pál, ki vezérlesz / minket a szent élet ragyogó szép tájain
egyre, / kérd, hogy az égi kapuk megnyílnak egykor a népnek, / mely tisztel téged,
nevedet nagy dicséssel övezve.
(Csanád Béla fordítása; MADAS–KLÁNICZAY 2001: 343)

A verses szolozsma két himnuszának szapphói stófaformája nem példa nélküli magyarországi viszonylatban sem, a szolozsma ritmikáját azonban mindenképpen változatosabbá, kifejezőbbé teszi.

Íme, az első himnusz első szakasza latinul, majd első, harmadik és ötödik szakasza magyar fordításban:

Inclitos Pauli recolens honores / concinat laudes populus fidelis, / atque caelestes
resonent canoro / carmine cives.
(MADAS szerk. 1992: 293)

Buzgó énekünk szava Pált dalolja, / együtt zeng velünk a hívők csapatja / és dicsérik
 őt a nagy ég lakói / tiszta dalokkal. // (...) Jézus Krisztusért odahagyta kincsét, / drága
 otthonát, szeretett hazáját, / Istenért akart egyedül csak élni / távoli tájon. // (...)
 Ő vezette a remetétet ősi / barlangok mélyén, hol az Úrnak éltek / egyszerű szívvel,
 hogy elérhessék az / égi hazát majd.
 (Csanád Béla fordítása; MADAS–KLANICZAY 2001: 345, 347)

A második himnusznak latinul az ötödik, magyar fordításban pedig az ötödik-hatodik szakaszát idézem:

Inde post vitae varios labores / inter orandum moribunda membra / spiritus linquens
 meritis coruscans / astra petebat.
 (MADAS szerk. 1992: 297)

Dolgos életét amidőn bevégzé, / imádság közben a halandó testet / lelke elhagyván, sok
 erénnyel ékes / szent megy a mennybe. // Szembe jönnek már az egek lakói, / és a pró-
 féták kara elkiséri, / fényes angyalok viszik énekelve / mennyei várba.
 (Csanád Béla fordítása; MADAS–KLANICZAY 2001: 357)

Magyarországi viszonylatban latin nyelven korábban Janus Pannonius írt szapphói strófákat egy Henrik nevű germán költőnek címezve (vö. JANUS PANNONIUS 1987: 240–243). A 16. században nagy számú „magyar szapphikus” is készült. Olyan versek, illetve énekek ezek, amelyeknek első három sorát az ötödik szótag után következetesen metszet tagolja. Baranyai Pálnak „Az tékozló fiúról” szóló, 1545-ben írt éneke már az időmérték érvényesítésének feltételezhető szándékáról tanúskodik (VARJAS szerk. 1979: 509–520). Utolsó előtti strófájának utolsó előtti, ténylegesen időmértékes sora így hangzik:

Csak te ő hozzá vigyed az te lelked.
 – U – – – / U U – U – –

27. és 37. szakaszának záró sorai mintha az adoniszai metrumra való rátalálás örömét jeleznék. Erre vall az a tény, hogy a két sor csak a 'mulatás' szó ragjában tér el egymástól:

Nagy mulatásnak. – Nagy mulatásban.

Hibátlan lejtésű szapphói strófákban több mint két évszázad múltán a „Békesség-óhajtás” pálos költője, a „magyar Horácnak” nevezett Virág Benedek szólalt meg:

Szállj le felséges palotád egéből, / Béke! mennyeknek koronás leánya! / Szállj le, s
 Európánk mezején jelenj meg / Már valahára!
 (MEZEI szerk. 1983: 774–775)

A Csanádi levelében említett magyar nyelvű verssel kapcsolatban a kutatás arra a feltevésre jutott, hogy tematikai és ritmikai mintája Szent Anzelm „Egy jámbor lélek verse Krisztus Urunk életútjáról” című alkotása (vö. GYÖNGYÖSI 1983: 309–328), amely Hadnagy Bálint pálos szerző Remete Szent Pál csodáiról összeállított könyvében olvasható. Szent Anzelm verse vágánssorokban készült. Valószínűleg vágánssorokban írta magyar nyelvű versét Csanádi Adalbert is. Sorai így hát egybecsenghetnek a Tétemi Pál nagyvázsonyi vikárius keze vonását is viselő Peer-kódecs egyik szövegének soraival, amelyek verses formában szólaltattak meg egy tévesen Beda Venerabilisnak tulajdonított prózai imádságot:

Áldott Krisztus keresztfán hét ígét megmonda, / Bínes népek példáját kiáltani hagyja.
/ Krisztus testamentomba ez földön marada, / Írást róla mint íra bódog doktor, Béda.
(KACSKOVICS-REMÉNYI – OSZKÓ szerk. 2000: 194–195)

A rendtörténet Bátoriról szóló fejezetéből és Csanádi Adalbertnek a rendtörténetbe foglalt leveleiből egyaránt arra következtethetünk, hogy a pálos rendben a középkori írásbeliségnek számottevő műhelyei működtek. Ezek a műhelyek nem tekinthetők egyszemélyesnek még akkor sem, ha ténylegesen egy-egy kiemelkedő személyiség körül szerveződtek. Magát Gyöngyösi Gergelyt is egy ilyen műhely élén álló személyiségnek tételezhetjük, hiszen írásművei a rendi igényektől függetlenül nem jöhettek volna létre.

Hadd említsem itt külön nyomatékkal Gyöngyösi Gergely 1515-ben készült „Directorium”-át, amelynek tizenegyedik, retorikai fejezete szónokoknak szóló utasításokat tartalmaz (vö. TARNAI – CSETRI szerk. 1981: 27–29). A szerző művében a többi közt arra inti társait, hogy amikor szólnak, mindig figyeljenek a körülményekre, arra, hogy mit, miért, kinek, hol, mikor és hogyan mondanak.

A rendtörténethez visszakanyarodva, annak egyik fejezetét – az anakronizmus kockázatát is vállalva – a lélektani realizmus korai előzményeként említhetem. Szombathelyi Tamás generális előljáró betegségéről és haláláról szól ez a rész. Leírja a betegség testi és lelki tüneteit, a beteg kényszerű magatartását, szenvedések okozta nyűgösségét, azt, ahogyan fájdalomtól gyötörve alaposan megnehezíti az őt odaadón ápoló rendtársak dolgát. A Szombathelyi Tamásról szóló fejezet párbeszédekkel élénkített részletét idézem:

(...) Mégis mindannyiszor, ahányszor súlyosabb fájdalom érte, elfeledkezve önmagáról, néha kétségbeesett szavakban tört ki (...) Amikor ezeket a kísértéseket láttam, Salamont idéztem. „Mert megfenyíti az Úr, akit szeret, s megostoroz mindenkit, akit fiává fogad.” Akkor ő így szólt:

– Az én ostromozásom most kezdődött, és sohasem ér véget.

Amikor másnap is gyötrődött, panaszkodott, hogy Isten nem őt hallgatja meg, pedig mindig kérte, hogy senkinek se legyen terhére. Akkor azt mondtam neki:

– Rendfőnökséged alatt te sem hallgattad meg a testvérek minden kérését. – Hozzáfüztem az Úr mondását: – Ha valamit kértek az Atyától az én nevemben, megadják nektek.

Azt felelte:

– Ezek csak szavak, és semmi hatásuk nincs. – Harmadszor így beszélt: – Senki sincs nyomorultabb a világon nálánál. Ámde én akkor így szóltam:

– Fehéregyházáról jövet országúton láttam egy szegényt, mezítelenül és betegen a földön fekvő, és körös-körül hóval volt borítva. Mellette senki sem állt, és senki sem takarta be, szavait senki sem hallgatta meg, mégsem tört össze, és nem beszélt türelmetlenül (...)

Ezeket hallva nagy zokogva kérte, hogy gyóntassam meg, majd oldozzam föl. Ettől kezdve gyakran mondogatta, hogy a káromló szavakat nem akarattal mondta, hanem az ördög kísértésére és a kifárasztott testnek a nagy fájdalomából. Akkor a teremtő és megváltó kegyes Jézus (...) a különféle szorongatásokban (...) kipróbált atyát ennek a testnek a börtönéből kiszabadítani kegyes volt, és mint hisszük, örvendező angyalokkal a mennyországba vitette.

(Árva Vince fordítása; GYÖNGYÖSI 1983: 179–180)

Pálos műhelyben, a nagyvázsonyi kolostorban készült, a kolostoralapító felesége, illetve özvegye, Kinizsiné Magyar Benigna használatára, a Festetics- és a Czech-kódex. Az 1494 előtti Festetics-kódex szövegei közt kiemelkedő helyet foglal el Petrarca hét bűnbánati zsoltárának költői fordulatokkal teljes, prózai magyarázata. Az első bűnbánati zsoltár elejéről idézek:

Jaj nékem, mert haragossá énellemem töttem én Megváltómat, és ő tervényét ke-
 méniséggel elmúlattam! Igaz utat akaratom szerint elhattam, és az járatlan utakon
 messze és szélesen forgottam. Minden darabosokat és belhatatlanokat általjártam, és
 mindenütt muka és nyavalya (...) Mast azért mit tegyek? Ennyi veszedelmekben
 hová forduljak? Én ifjúságomnak reménségi mind elestenek, és löttem tengerbe ve-
 szőthöz hasonlatos, ki jószága elvesztése után mezejtelen kiűsz (...) Hittem, hogy
 ifjúságnak ékes tévelgeni, és utat kevettem, valahová engemet viselt hertelenség (...)
 Mast az gonosz szokás az ő ünét megkéri és erővel elvonszja. Hejában ellene akarot.
 Hová fussak, nincsen utam! És én megketeztettem, és én megmenekedésem igen tá-
 vol. Meghaljak én bínembe, ha nékem segejtség nem jevend onnag felyöl. Nem ér-
 demlettem, én vallom, de Te, Uram, irgalmazj, és teríts ki kezedet elveszőnek. És
 megemlékeznén te ígéretidről, szabadíts meg engemet pokolnak torkiból (...)
 (N. ABAFFY szerk. 1996: 365–367, 370–371)

Gyémánként ragyognak az 1513-ban készült Czech-kódexben a brabanti Arnulphus de
 Lovanio „Salve mundi salutare...” kezdetű éneke nyomán magyarított, tévesen Szent Bernátnak
 tulajdonított sorok (vö. HORVÁTH éd. 1992: 620–621).

A szakirodalom megállapítása szerint a magyar szöveg, képeinek élénksége és a benne érvénye-
 sülő gondolatritmus folytán, költőiségben meghaladja mintáját (vö. N. ABAFFY szerk. 1990: VII).
 Méltán tekinthetjük tehát eredeti magyar versnek, amelynek több részlete a kor közköltészetével
 és a népköltéssel való termékeny kölcsönhatásban született.

Virágénekként idézhető a következő négy sora:

Nyljék szíved mint szép rózsza, / ki illatját távul adja, / én lelkömvvel eggyé légyön, /
 hogy én szívem megszépüljön.
 (N. ABAFFY szerk. 1990: 51)

A részlet virághasonlata és ismétlései mellett alliterációira érdemes figyelnünk.

Az alábbi részletben is több alliterációt, valamint négy szótagra terjedő alliterációs rímetek találunk:

Ím, jelönik te szerelmed, / mert mezételen te szent mellyed, / ki dicső és idvözlendő,
 / nagy félelmelel illetendő, / ki szentháromságnak széki, / nagy szerelmnek jelős helye,
 / erőtlennek erőssége, / félelmesnek békőssége, / fáradtaknak jó szállása, / szegé-
 nyeknek nagy bév háza.
 (N. ABAFFY szerk. 1990: 49)

A részletet záró, erőtlenekeket, megfáradtakat, szegényeket biztató sorok olyan bensőséges han-
 gulatot árasztanak, mintha csak az ismert, „Erdő mellett estvéledtem...” kezdetű bujdosóénekekben
 felcsendülő fohász meghallgattatásáról tanúskodnának:

Én Istenem, adjál szállást, / Mert meguntam a járkálást (...)
 (KIRÁLY et al. szerk. 1979: 95)

A Czech-kódexbeli vers fent idézett részletében nem „hibátlan” sem a felező nyolcasok, sem
 pedig a rímek rendje. Amit azonban hibának vélhetnénk, az könnyűszerrel kijavítható lett volna.
 A körülmény, hogy javításukra nem került sor, nem feltétlenül szövegromlásra, hanem a kor más-
 fajta versigényére vall. Arra tehát, hogy a szigorúan kötött ütemhangsúlyos versforma a 16. század
 elején még csak kialakulóban volt.

Nemcsak alliterációkkal, félsorrímekkel és szuggesztív felsorolással, hanem hibátlanul sorjázó
 felező nyolcasokkal éri el hatását a következő versrészlet, amelyben az „Énekek éneké”-hez ha-
 sonlóan a szerelmi és az istenes költészet jellemzői elválaszthatatlanul összefonódnak:

Én szeretöm, hozzám hajolj, / megvizgasztlj, és nekem szólj, / kérlek, neköm az szót
mondjad, / hogy bínömet megbocsáttad. / Keményödött szegény johom, / lám, nem
tudok hálát adnom, / hogy imádjam teremtömet, / hogy szeressem szeretömet, / hogy
fizessem szolgálatját, / hogy háláljam szent halálát.
(N. ABAFFY szerk. 1990: 61–62)

Az idézett sorokban megnyilvánuló, bibliai ihletésű összefonódás – és ez a tény a pálos írásbeliség
s általában a kódexirodalom műfaji-formai kezdeményeinek szerepétől, hatásának tovább gyűrűzéséről
is sokat mond – több mint négyszáz év elteltével Dsida Jenő költészetében, közelebbről *Angyalok
citeráján* című kötetében vált ismét fontos szövegszervező erővé (vö. KABÁN 2004).

Szövegkiadások

- GYÖNGYÖSI 1983 GYÖNGYÖSI Gergely: *Arcok a magyar középkorból*. Szerk. V. KOVÁCS Sándor. Árva Vince (próza) és Csonka Ferenc (vers) fordítása. (Csanádi Adalbert verses zsolozsmáját Csanád Béla fordította.) Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983. /Magyar ritkaságok/
- GYÖRFFY (szerk.) 1997 GYÖRFFY György (szerk.): *Árpád-kori oklevelek. 1001–1196*. Bp., Balassi Kiadó, 1997.
- JANUS PANNONIUS 1987 JANUS PANNONIUS: *Opera omnia – Összes munkái*. Szerk. V. KOVÁCS Sándor. Bp., Tankönyvkiadó, 1987.
- KACSKOVICS-REMÉNYI-OSZKÓ (szerk.) 2000 KACSKOVICS-REMÉNYI Andrea–OSZKÓ Beatrix (szerk.): *Peer-kódex*. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel. Bp., Argumentum Kiadó–Magyar Nyelvtudományi Társaság, 2000. /Régi magyar kódexek 25./
- KIRÁLY et al. (szerk.) 1979 KIRÁLY István [et al.] (szerk.): *Hét évszázad magyar versei. I*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979.
- MADAS (szerk.) 1992 MADAS Edit (szerk.): *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Középkor (1000–1530)*. Bp., Tankönyvkiadó, 1992.
- MADAS–KLANICZAY (szerk.) 2001 MADAS Edit–KLANICZAY Gábor (szerk.): *Legendák és csodák (13–16. század). Szentek a magyar középkorból. II*. Bp., Osiris Kiadó, 2001. /Millenniumi történelem. Források/
- MEZEI (szerk.) 1983 MEZEI Márta (szerk.): *Magyar költők. 18. század*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983. /Magyar remekírók/
- N. ABAFFY (szerk.) 1990 N. ABAFFY Csilla (szerk.): *Czech-kódex. 1513*. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel. Bp., Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1990. /Régi magyar kódexek 4./
- N. ABAFFY (szerk.) 1996 N. ABAFFY Csilla (szerk.): *Festetics-kódex. 1494 előtt*. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel. Bp., Argumentum Kiadó–Nyelvtudományi Társaság, 1996. /Régi magyar kódexek 20./
- NEMESKÜRTY (szerk.) 1990 NEMESKÜRTY István (szerk.): *Magyar Biblia-fordítások. Hunyadi János korától Pázmány Péter századáig*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990.

- SARBAK 2003 SARBAK Gábor: *Miracula sancti Pauli primi heremite*. Hadnagy Bálint pálos rendi kézikönyve, 1511. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2003. /ΑΓΑΘΑ, 13./
- TARNAI–CSETRI (szerk.) 1981 TARNAI Andor–CSETRI Lajos (szerk.): *Rendszerek. A kezdetektől a romantikáig*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981. /A magyar kritika évszázadai 1./
- VARJAS (szerk.) 1979 VARJAS Béla (szerk.): *Balassi Bálint és a 16. század költői. I*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979. /Magyar remekírók/

Felhasznált szakirodalom

- HORVÁTH (éd.) 1992 HORVÁTH, Iván (éd.): 1992. *Répertoire de la poésie hongroise ancienne. II*. Paris, Éditions du Nouvel Objet, 1992. /Ad corpus poeticarum/
- KABÁN 2004 KABÁN Annamária: *Világ legszebb virága. Egy versszöveg intertextuális beágyazódása*. = Keresztény Szó (15.) 2004. 10. sz. 13–14.
- KRISTÓ (szerk.) 1994 KRISTÓ Gyula (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1994.
- TARNAI 1984 TARNAI Andor: „A magyar nyelvet írni kezdik”. *Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1984. /Irodalomtudomány és kritika/

MÓZES HUBA

Új ősnymotatványok az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban. Legalább százötven éves adminisztrációs félreértés és néhány évtizedes ehhez csatlakozó nyilvántartási hiba következtében az Egri Főegyházmegyei Könyvtár egy igen értékes darabja elkerülte a kutatók figyelmét. A kötet három ősnymotatványt rejtett magában, amelyek négy korabeli művet tettek számunkra hozzáférhetővé.

A kötet első darabja a könyvtár leltárkönyvében a következőképpen szerepel: 3344/7002. *Tabula Alphabetica Martiniana (vulgo Lexikon). Argentina 1486. Formatum 4. Volumina 1.*¹ Sem a hajtani leltárkészítő, sem a nyomtatott katalógus összeállítója nem vette észre, hogy a mű tulajdonképpen kolligátum: nyomdai szempontból három darabnak számít, és a harmadik nyomdászati egység két művet foglal magában. Ezek az ősnymotatványok nem szerepelnek a magyarországi központi nyilvántartásban sem.²

A kolligátum első darabja:³

MARTINUS (STREPUS) POLONUS (MARTINUS OPPAVIENSIS): *Margarita seu tabula martiniana decreti*. Strassburg: typogr. operis Jordani de Quedlinburg (= Georg Husner),

¹ Ugyanígy szerepel könyvtárunk nyomtatott katalógusában: MICHALEK Manó: *Az Egri Érseki Könyvtár szakszerű címjegyzéke*. Eger, 1893. Érseki Lyceum, 1280.

² *Catalogus incubulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur (CIH)*. Ed. Géza SAJÓ, Erzsébet SOLTÉSZ. 1–2. Vol. Bp. 1970, Acad. Scient. Hung.

³ A nyomtatványok azonosításában végzett munkájáért Velencei Katalinnak (OSzK) mondok köszönetet.